

PROCEEDINGS OF HISTORY FACULTY OF LVIV UNIVERSITY
НАУКОВІ ЗОШИТИ ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Collection of scientific articles Збірник наукових праць

Issue 10 Випуск 10

Published since 1997 Виходить з 1997

Львівський національний університет
імені Івана Франка
наукова бібліотека

Ivan Franko National University of Lviv Львівський національний університет
імені Івана Франка

2009

Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. Збірник наукових праць. 2009. Випуск 10. 306 с.

Proceedings of History Faculty of Lviv University. Collection of scientific articles. 2009. Issue 10. 306 p.

У Наукових зошитах історичного факультету Львівського університету публікуються наукові статті, повідомлення, переклади, документи, рецензії та огляди з актуальних проблем історії України, всесвітньої історії, історіографії, археології, етнології, спеціальних історичних дисциплін, які раніше не публікувались.

Proceedings of History Faculty of Lviv University include scientific articles, annotations, translations, documents, and reviews concerning problems of history of Ukraine, world history, historiography, archaeology, ethnology, special branches of history.

Редакційна колегія: Головний редактор – С.А. Макаруч, д-р істор. наук, проф. Відповідальний редактор – А.М. Козуцький, канд. істор. наук, доц. Відповідальний секретар редакції – Р.В. Сіромський, канд. істор. наук, асист.

Члени редакції: М.С. Глушко, д-р істор. наук, проф. К.К. Кондратиюк, д-р істор. наук, проф. Р.В. Сінецький, канд. істор. наук, доц. Р.М. Шуст, канд. істор. наук, доц. Т.С. Полешук, канд. істор. наук, доц.

Макаруч С. А. – Editor-in-Chief
Kozucky A. M. – Assistant Editor
Siromsky R. V. – Managing Editor

Адреса редакційної колегії:
Україна, Львів,
вул. Університетська, 1,
к.м. 329;
тел.: 0322394136

Editorial office address:
1, Universytetska str.,
room 329,
Lviv, Ukraine;
tel.: 0322394136

Комп'ютерна верстка: Г. Сумик, М. Яковенко
Літературне редагування: Р. Бокот

Друкується за ухвалою Вченої ради Львівського національного університету імені Івана Франка

Свідчення про державну реєстрацію серія КВ № 15573-4045ПР від 17.07.2009 р.

© Львівський національний університет
імені Івана Франка

З М І С Т
CONTENT

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ
CONTEMPORARY HISTORY

Андрій КОЗИЦЬКИЙ, Алла КРАВЧУК

ПОЛОНІСТИКА

У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Andrij KOZYCKYJ, Alla KRAVCHUK

POLISH PHILOLOGY IN L'VIV UNIVERSITY 13

Василь КОМАРНИЦЬКИЙ

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СЕЛА КОМАРНИКИ
ТУРКІВСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В ХІХ–ХХ ст.

Vasyl KOMARNYCKYJ

SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF VILAGE OF
KOMARNYKY TURKA REJON L'VIV REGION IN XIX–XX cen

..... 36

Уляна УСЬКА

ЛАТИНІЗАЦІЙНІ НОВОВВЕДЕННЯ У ГРЕКО-
КАТОЛИЦЬКИХ ЄПАРХІЯХ ЗАКАРПАТТЯ (1915–1918)

Ulyana USKA

IMPLEMENTATION OF LATIN INNOVATIONS IN GREEK-
CATHOLIC EPARCHIES OF TRANS-CARPATIA (1915–1918)

..... 45

Володимир САГАНЮК

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА УРЯДУ ЗУНР

Volodymyr SAGANYUK

FINANCIAL POLICY OF WESTERN-UKRAINIAN PEOPLE'S
REPUBLIC

..... 53

Ігор ДАЦКІВ

ВАРШАВСЬКА УГОДА 1920 р.

Igor DATSKIV

THE WARSAW AGREEMENT OF 1920 65

<i>Ольга БЕЖУК</i> ІВАННА ТА СЕВЕРИН ЛЕВИЦЬКІ <i>Olha BEZHUK</i> IVANNA AND SEVERYN LEVYTSKY	73
<i>Ореста ШЕВЧЕНКО</i> СУСПІЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТИТА ВОЙНАРОВСЬКОГО <i>Oresta SHEWCHENKO</i> SOCIAL ACTIVITY OF TYT WOJNAROWSKY	80
<i>Павло ЮРЕЙКО</i> ЯН ПІТАСЬНИК ТА ЙОГО МЕДІЄВІСТИЧНІ СТУДІЇ <i>Paul YUREIKO</i> MEDIEVAL RESEARCHES OF JAN PIAS'NIK	85
<i>Андрій СОВА</i> УЧАСТЬ РОМАНА ШУХЕВИЧА В ПЛАСТОВОМУ РУСІ <i>Andriy SOVA</i> ROMAN SHUCHEVYCH'S PARTICIPATION IN THE PLAST MOVEMENT	97
<i>Богдан ГАЛАЙКО</i> МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ (1920–1928) <i>Bohdan HALAYKO</i> YOUTH POLICY OF UKRAINIAN MILITARY ORGANISATION (1920–1928)	112
<i>Геннадій ВАСИЛЬЧУК</i> КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У СРСР: СУЧАСНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ <i>Hennadij WASYLCHUK</i> THE COLLECTIVISATION OF SOWIET VILLAGE IN CONTEMPORARY RUSSIAN HISTORIOGRAPHY	128
<i>Юрій ДАНИЛЕЦЬ</i> ДІЯЛЬНІСТЬ АРХІЄПІСКОПА САВВАТІЯ (ВРАБЕЦА) НА ПІДКАРПАТСЬКІЙ РУСІ У 1920–1930-х рр. <i>George DANILEC</i> ACTIVITY OF ARCHBISHOP SAVVATY (VRABEC) IN THE TRANS-CARPATIAN RUTHENIA IN 1920–1930 th	135

<i>Олег ДУДІАК</i> ДЕМОГРАФІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ПРОЦЕСИ 1920–1939 рр. У ПОЛЬСЬКІЙ СПІЛЬНОТІ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЯХ <i>Oleh DUDIAK</i> DEMOGRAPHIC AND SOCIAL PROCESSES OF 1920 – 1930 IN POLISH COMMUNITY OF WESTERN UKRAINE IN POLISH AND UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY	147
---	-----

<i>Софія СТЕПАНЮК</i> ПОЛЬСЬКІ ПРОФЕСІЙНІ ТЕАТРИ НА ВОЛИНІ (1924–1939) <i>Sofiya STEPANYUK</i> POLISH PROFESSIONAL THEATRES IN VOLHYNIA (1924–1939)	165
--	-----

<i>Марта ГАВРИШКО</i> СХОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІЗМУ ДО ВЛАДИ В НІМЕЧЧИНІ У ДЗЕРКАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ГАЛИЧИНИ <i>Marta HAVRYSHKO</i> THE RISE OF NATIONAL SOCIALISM TO POWER IN GERMANY IN THE MIRROR OF THE UKRAINIAN-ORIENTED PUBLIC OPINION OF HALYCHYNA	174
--	-----

<i>Роман ШУСТ, Олександр ЦЕЛУЙКО</i> ДОПОМІЖНІ/СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРІЧНІ ДИСЦИПЛІНИ У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА (1939–2008) <i>Roman SZUST, Oleksand CELUJKO</i> SPECIAL HISTORIC STUDIES IN IVAN FRANKO LVIV UNIVERSITY (1939–2008)	188
--	-----

<i>Віталій МАНЗУРЕНКО</i> ПЕРША ПРОТИТАНКОВА БРИГАДА “ВІЛНА УКРАЇНА” ТА ЇЇ ПРОПАМ’ЯТНА ВІДЗНАКА <i>Vitalij MANZURENKO</i> FIRST ANTITANK BRIGADE “VILNA UKRAINA” AND ITS MEMORIAL AWARD	199
--	-----

<i>Мар'ян ВАХУЛА</i> МОЛОДІЖНИЙ НАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ РУХ НА ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (1948–1950) <i>Marian VAHULA</i> THE YOUTH NATIONALIST MOVEMENT IN WESTERN UKRAINE (1948–1950)	209
--	-----

Олена БІКЛА
ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАХІДНОСАХАРСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПИТАННЯ (1956-1991)
Olena BIKLA
TRANSFORMATION OF WESTERN SAHARA'S NATIONAL
QUESTION (1956-1991) 218

Євген ФІЛІПОВ
ДЕФІЦИТ, ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА СПОСОБУ ЖИТТЯ
УКРАЇНСЬКОГО РАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 1980-х рр.
(НА МАТЕРІАЛАХ УСНОЇ ІСТОРІЇ)
Jewhen FILIPPOV
DEFICIENCY AS THE MAIN PART OF THE WAY OF LIFE OF
UKRAINIAN SOVIET SOCIETY IN 1980-S (FROM MATERIALS
OF ORAL HISTORY) 227

Василь ЧУРА
ДЕПАРТИЗАЦІЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЛЬВОВА
(1989-1990)
THE DEPARTIZATION OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISES IN LVIV
(1989-1990) 238

Валерій ГЛУШУК
ПРИЗОВНІ КАМПАНІЇ ДО ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ
1991-1999 рр.: ФІЗИЧНИЙ СТАН ДОПРИЗОВНИКІВ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРЕСИ)
Valeriy GLUSHUK
DRAFT CAMPAIGN IN UKRAINIAN ARMED FORCES (1991-1999):
PHYSICAL HEALTH OF DRAFTERS
(BASED ON PRESS MATERIALS) 250

Євген ПЕЛЕХ
ПОЛІТИКА ФРН ЩОДО ПОДІЙ У ЮГОСЛАВІЇ ТА УТВОРЕННЯ
НОВИХ ДЕРЖАВ НА БАЛКАНАХ (1991-1992)
Jewhen PELEH
WESTERN GERMANY'S POLICY CONCERNING EVENTS IN
JUGOSLAVIA AND CREATION OF NEW STATES IN BALCANS
(1991-1992) 257

Василь БАНАХ
СЛОВ'ЯНСЬКА ІДЕЯ В РОСІЙСЬКІЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ
ДУМЦІ 1990-х рр.
Wasył BANAKH
SLAVONIC IDEA IN RUSSIAN SOCIAL AND POLITICAL OPINION
OF 1990th 271

Андрій КОБЛАН
КОНТРТЕРОРИСТИЧНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИКИ США ЩОДО
РЕЖИМУ ТАЛІБІВ (1996-2001)
Andriy KOBLAN
COUNTERTERRORIST ASPECTS OF U. S. POLICY TOWARD
TALIBAN REGIME (1996-2001) 284

МАТЕРІАЛИ MATERIALS

Володимира МАКСИМІВ
УСНІ СВДЧЕННЯ ПРО ГОЛОДОМОР 1932-1933 рр.
Wolodymyra MAKSYMIV
AN ORAL EVIDENCE ABOUT THE FEMINE OF 1932-1933 295

Відомості про авторів 300

ДІЯЛЬНІСТЬ АРХІЄПІСКОПА САВВАТІЯ (ВРАБЕЦА) НА ПІДКАРПАТСЬКІЙ РУСІ У 1920–1930-х рр.

Юрій ДАНИЛЕЦЬ

Ужгородський національний університет,
кафедра історії України

У статті зроблена спроба розкрити становлення структури православної церкви константинопольської юрисдикції на чолі з архієпископом Савватієм (Врабецом) на Закарпатті в 1920–1930-х рр. Детально розглянуто протистояння між двома православними юрисдикціями та державно-церковні відносини вказаного періоду.

Ключові слова: єпископ, православна церква, священик, юрисдикція.

Православна церква в Підкарпатській Русі на початку 20-х рр. ХХ ст. не мала чітко сформованої організації, духовенство підпорядковувалося декільком різним юрисдикціям. Серед них найбільший вплив на населення мали Сербська та Константинопольська юрисдикції, останньою керував архієпископ Савватій (Врабец).

Окремі аспекти досліджуваної проблеми знайшли часткове висвітлення в історичній літературі. Зокрема, діяльність архієпископа Савватія в 1920–1930-х рр. розглядав Й. Данко¹. Окремі аспекти діяльності архієпископа Савватія досліджували у своїх працях церковні історики: ігумен Гавриїл (Кризина), о. Атанасій (Пекар), прот. В. Максимішинець. Серед вчених не має єдиної думки щодо причин савватіївського руху на Підкарпатській Русі. Ігумен Гавриїл (Кризина) та ужгородський історик М. Палінчак вважають, що архієпископ Савватій був фінансований чеською владою, яка була зацікавлена в церковному розколі². Натомість о. Атанасій (Пекар), В. Берега та прот. В. Максимішинець відкидають це твердження³. Вважаємо, що влада Чехословаччини намагалася за допомогою архієпископа Савватія отримати автокефалію для православної церкви в її кордонах, але під тиском Югославії у 1924 р. відмовилася підтримувати і визнавати константинопольську юрисдикцію.

¹ Данко Й. Спроба українізації православної церкви на Закарпатті у кінці 1930-х років // Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею. Вип. 5. Ужгород, 2002. С. 38.

² Гавриїл (Кризина), ігумен. Православная Церковь в Закарпатье (век XX). Киев, 1999. С. 59; Палінчак М. Державно-церковні відносини на Закарпатті та в Східній Словаччині в 20 – сер. 30-х років ХХ ст. Ужгород, 1996. С. 43.

³ Пекар А. ЧСВВ. Нариси історії церкви Закарпаття. Т. I: Ієрархічне оформлення. Рим–Львів, 1997; Берега В. Чехословацкая Православная Церковь: путь к автокефалии. 1945–1951 гг. // <http://www.rusoir.ru>; Максимішинець В. История православной церкви в Карпатской Руси. Ужгород, 2004.

У пропонованому дослідженні автор поставив перед собою ряд завдань. Зокрема, з'ясувати причини савватіївського руху в православній церкві на Підкарпатській Русі на початку 1920-х рр.; простежити взаємовідносини між архієпископом Савватієм і сербськими єпископами в 1923–1939 рр.; показати становлення структури православної церкви константинопольської юрисдикції у визначених географічних та хронологічних межах.

Православні вірні, що були зосереджені навколо чоловічого монастиря в селі Іза (тепер Хустського р-ну Закарпатської обл.), звернули свою увагу на сербського патріарха, який у 1921 р. призначив на Підкарпатську Русь єпископом Досифея (Васіча). Чехословацький уряд визнав 1920 р. юрисдикцію сербської патріархії не тільки для Підкарпатської Русі, а також і для всієї Чехословаччини. Для православних чехів сербським патріархом Димитрієм у вересні 1921 р. був висвячений єпископом Горазд (Павлік)⁴.

Після завершення світової війни адвокат М. Червінка реорганізував празьку православну громаду, яку 15 червня 1922 р. очолив архімандрит Савватій (Врабец). Новостворена релігійна громада діяла незалежно від Чехословацької церкви. Громада звернулася до сербського патріарха з проханням висвятити для них єпископа. Синод Сербської церкви відповів, що не вважає можливим поставляти окремого єпископа для невеликої празької парафії. Крім того патріарх не хотів, щоб у Чехословаччині діяли два єпископи. В свою чергу Савватій заручившись підтримкою жителів 28 сіл Підкарпатської Русі, подав прохання про хіротонію до Константинополя. Константинопольський патріарх Мелетій (Метаксакис), не знаючи дійсного стану справ, 4 березня 1923 р. висвятив Савватія в єпископи і призначив його архієпископом Празьким і всієї Чехословаччини⁵. Патріарх Мелетій видав також томос (декрет) про встановлення Чехословацької архієпископії, до складу якої повинні були увійти ще й Моравська та Підкарпатська єпархії. Сербський синод висловив протест проти дій патріарха Мелетія⁶.

Таким чином, на території Чехословаччини виникли три юрисдикції: сербська, константинопольська і російська емігрантська, що підкорялася митрополиту Євлогію (Георгіївському) в Парижі – її представляв в Празі єпископ Сергій (Корольов). У Підкарпатській Русі виник церковний розкол, що призвів до довготривалої боротьби.

Помітну роль у релігійному житті Підкарпатської Русі міжвоєнного періоду відіграв єпископ Савватій (світське ім'я Антон Генріх Врабец). Він народився 3 лютого 1880 р. в Жижкові біля Праги. Закінчивши реальне технічне училище в Каролініцах, в 1900 р. він переїхав до Росії, де вступив до духовної семінарії в Уфі. У лютому 1902 р. А. Г. Врабец був пострижений в чернецтво з іменем

⁴ Карнашевич П. Автокефалія Православної Церкви в ЧССР // Ежегодник Православной церкви в Чехословакии. Прага, 1962. С. 43.

⁵ Державний архів Закарпатської області (далі – ДАЗО), ф. 2, оп. 2, спр. 262, арк. 12.

⁶ Савватиевский раскол // Русская Земля. 1923. 6 сентября. С. 52.

Савватій, а в квітні 1907 р. рукоположений в сан священника. У червні 1907 р. він закінчив Київську духовну академію із ступенем кандидата богослов'я⁷. У вересні 1907 р. став духівником для чеських віруючих на Волині, а від 1909 р. викладав в духовній семінарії в Скльовані, яку з 1911 р. очолив як ректор. Під час Першої світової війни служив місіонером в підрозділах чеських легіонерів при російській армії. У 1919 р. став настоятелем монастиря в Мельцах, в 1920 р. – адміністратором Ковельського району і ректором духовної семінарії в Горбі. Під час німецької окупації, в 1942 р. був звинувачений в хрещенні євреїв, заарештований нацистами і відправлений в концентраційний табір Дахау. Після завершення Другої світової війни повернувся до Праги, але не був допущений до виконання священницьких обов'язків. Помер 14 грудня 1959 р. в Празі⁸.

Перші контакти окремих священників та мирян Підкарпатської Русі із Савватієм припадають на 1922 р. Так, зокрема, 1 березня 1922 р. у Бедевлі (тепер Тячівського р-ну Закарпатської обл.) відбулися збори духовенства та вірних, які зібрав секретар Савватія М. Червінка⁹. Ієромонах Матфей (Вакаров), прихильник сербської юрисдикції, намагався завадити скликанню цих зборів. Організатори зібрання склали декілька екземплярів протоколу, який підписали представники з 18 сіл: Копашнева, Терєблі, Чумальова, Буштина, Стеблівки, Сокирніці, Крайникова, Новобарова, Бедевлі, Грушова, Тернова, Ганичів, Нересниці, Дубового, Вільхівців, Данилова. Серед підписів фігурують імена священників Ю. Кениза, І. Гайдур, Г. Чопика, І. Бабича, А. Рацина, ієромонахів Досифея та Йова (Войтишин). Головний підсумок зборів – невизнання сербської юрисдикції і вимога висвячення нового єпископа для Підкарпатської Русі. Копії протоколів були направлені президенту Чехословаччини Т. Масарику, міністру закордонних справ Е. Бенешу, константинопольському патріарху Мелетію, сербському патріарху Димитрію.

У вересні 1923 р. архієпископ Савватій приїхав на Підкарпатську Русь. Протягом 13–22 вересня він відвідав Ужгород, села Дубове, Калини, Вільхівці, Нересницю, Терєблю, Углю, Копашнево, Бедевлю, Буштино, Волове, Руське, Чаповці¹⁰. Савватій організував свою Єпископську Раду в Буштині, під керівництвом священника І. Чернавіна. Після від'їзду архієпископа група священників: С. Гриньо, М. Стойка, Г. Бедзір, М. Розман, С. Баган, ієромонахи Йов (Войтишин), Боголіп (Церковник) та інші, 28 вересня 1923 р. звернулися з листом до патріарха сербського Димитрія. Вони повідомили, що більшість населення Підкарпатської Русі підкорилося томосу патріарха Константинопольського і прийняло архієпископа Савватія. У листі також виражалася надія, що після призначення архієпископом Савватієм на

⁷ Архієпископ Савватий (Врабец) // Журнал Московской Патриархии (далі – ЖМП). (Москва). 1953. № 8. С. 52.

⁸ Там само.

⁹ Незгоди в православній церкві // Руська нива. 1922. 23 березня. С. 2.

¹⁰ ДАЗО, ф. 151, оп. 7, спр. 1525, арк. 1.

Підкарпатську Русь єпископа Веніаміна, його в найближчому часі визнають всі священники¹¹.

Призначення Веніаміна (Федченков) єпископом для православних Підкарпатської Русі, що підпорядковувалися архієпископу Савватію, було вдалим кроком константинопольської юрисдикції. Єпископові Веніаміну за невеликий проміжок часу вдалося прихилити до себе чимало священників-досифеївців.

Щоб мати належну кількість священників та дияконів – прихильників архієпископа Савватія, о. І. Чернавін отримав дозвіл від Шкільного Реферату Цивільної управи Підкарпатської Русі за номером 1360/23 від 23 січня 1923 р. на відкриття пастирсько-богословських курсів¹². Новостворена богословська школа мала трирічний курс навчання і приймала осіб чоловічої статі не молодше 17 років. У ній викладалися предмети спеціально-богословські і загальноосвітні в об'ємі чотирьох класів державних гімназій, окрім іноземних мов. Ця школа проіснувала до початку 1940-х рр., коли прот. І. Чернавін виїхав з Підкарпатської Русі¹³. Ідею відкриття пастирських курсів підтримував і єпископ Веніамін. В газеті "Православний вісник" він писав: "Нам невідкладно необхідна школа для виховання і навчання кандидатів на священники. Нам потрібно виховувати своїх місцевих пастирів: вони і дух народу знають ліпше, вони розмовляють місцевою зрозумілою мовою"¹⁴. Єпископ Веніамін 19 жовтня 1923 р. скликав в Ужгороді збори з 30 священників і 70 мирян, прихильників архієпископа Савватія, на якому розглядався майбутній статут православної церкви.

Після появи на Закарпатті архієпископа Савватія Сербська православна церква провела з ним переговори, які, утім, не мали жодного результату. Рішення у церковних справах були вимушені приймати також влада Югославії та Чехословаччини. 12 січня 1924 р. була укладена угода між представниками Югославії та міністром закордонних справ Чехословаччини Е. Бенешем, в якій обумовлювалося наступне: 1) необхідно, щоб Чехословацький уряд визнав юрисдикцію Сербської церкви над всією територією Чехословацької республіки і щоб грамота патріарха Димитрія про встановлення архієпископства була оголошена недійсною; 2) необхідно, щоб були установлені два церковні статuti: для Чехословацької православної церкви в Чехії, Моравії, Сілезії і Словаччині та для православної церкви в Підкарпатській Русі¹⁵.

Лист єпископа Веніаміна від 14 березня 1924 р. до священника Ю. Кениза підтверджує думку, що висвячення архієпископа Савватія відбулося за відома і

¹¹ ДАЗО, ф. 151, оп. 7, спр. 1525, арк. 3.

¹² Дозвіл на відкриття пастирських курсів. Шкільний відділ в Ужгороді, 23.01.1923 р. // Поточний архів Мукачєво-Ужгородської православної єпархії.

¹³ Чешские власти не дают успокоится Православной церкви в Карпатской Руси // Церковна Правда. 1925. Сентябрь. С. 63.

¹⁴ Необхідне пастирське училище. Відозва єпископа Веніаміна // Православний вісник. (Прага). 1923. 24 грудня. С. 25.

¹⁵ Гайн А. Школы. Вероисповедные отношения // Восемь лекций о Подкарпатской Руси. Прага, 1925. С. 101.

за підтримки митрополита Київського та Галицького Антонія (Храповицького): “Від митрополита Антонія отримав я лист, він пише, щоб ми відстоювали церковну нашу незалежність від всіх втручання сторонньої світської влади, а тому, без дозволу вселенського патріарха нічого не робили; щоб ми трималися в єдності з Царгородом і архієпископом Савватієм; а самостійність в нашій карпаторуських справах буде”¹⁶. Восени 1925 р. митрополит Антоній (Храповицький) зустрічався з архієпископом Савватієм в Празі¹⁷.

20 березня 1924 р. єпископ Веніамін провів збори духовенства в місті Хуст. На цих зборах обговорювали питання визнання чехами сербської юрисдикції та функціонування церкви в нових умовах¹⁸. 18 квітня 1924 р. в жупанатському уряді у Мукачевому єпископу Веніаміну вручили документ, згідно з яким, за розпорядженням Міністерства закордонних справ Чехословаччини, він мав виїхати до Праги. Після цього випадку єпископ Веніамін узагалі виїхав до Франції¹⁹.

З приїздом в Ізу сербського єпископа Досифея (Васіч), канцлер архієпископа Савватія протопресвітер М. Червінка видав 17 червня 1924 р. циркуляр до православних священників-місіонерів у Підкарпатській Русі. У документі він безпідставно стверджував, що чутки про визнання сербської юрисдикції є неправдивими. М. Червінка доводив, що православна церква в Чехословаччині знаходиться у повному підпорядкуванні архієпископу Савватію, ігноруючи при цьому домовленості між державами в Белграді²⁰.

У одному з перших звернень до духовенства та мирян, від 24 липня 1924 р., архієпископ Савватій засудив створення священниками сербської юрисдикції православних братств. Він вважав ці дії несвоєчасними і шкідливими для становлення православної церкви²¹. Зауважимо, що перше православне братство було створено архімандритом Олексієм (Кабалюком) у м. Хуст 18 червня 1924 р.²².

3 серпня 1924 р. за керівництва священника Ю. Кениза відбулися загальні збори місіонерів Хустського округу, з метою обрання тимчасової окружної церковної ради. У зборах взяли участь: священники М. Розман (Сокирниця), М. Стойка (Шандрово), ієромонах Досифей (Данилово), В. Вакаров (учитель села Шандрово) та інші²³. Згідно інструкції до створення тимчасової окружної церковної ради, цей орган повинен був діяти до того часу, поки місіонери не стануть священниками. До складу Хустської окружної тимчасової ради входили всі православні священники-місіонери, диякони, що працювали на території округу

¹⁶ ДАЗО, ф. 151, оп. 7, Спр. 1528, арк. 14 зв.

¹⁷ Там само. Ф. 63, оп. 1, спр. 598, арк. 54 зв.

¹⁸ Там само. Ф. 151, оп. 7, спр. 1528, арк. 14.

¹⁹ Там само. Арк. 23.

²⁰ Там само. Ф. 151, оп. 7, спр. 1515, арк. 5.

²¹ Там само. Арк. 10.

²² Там само. Ф. 63, оп. 2, спр. 395, арк. 59.

²³ Там само. Ф. 151, оп. 7, спр. 1515, арк. 5.

Хуст. Церковна рада на перших загальних зборах вибрала на один рік голову ради і двох членів, що перебували в пресвітерському сані²⁴.

Наступні загальні збори тимчасової окружної церковної ради повинні були скликатися не менше одного разу на два місяці. До повноважень ради відносилось: турбота про богослужіння, боротьба з сектантством та іновірцями, опіка над новими селами, що перейшли в православ'я²⁵.

2 жовтня 1924 р. в Хусті відбулися загальні збори священників обох юрисдикцій, скликані за ініціативи єпископа Досифея для організації православної церкви та обрання тимчасової Духовної Консисторії. Після виступу єпископа Досифея було прийнято рішення про приєднання всього духовенства до сербської юрисдикції. Всі священники, крім протоієрея І. Чернавина, склали присягу на вірність Сербській православної церкві. До Духовної Консисторії ввійшли священники обох напрямків: архімандрит Олексій (Кабалюк) – голова, Лука Ольховий – секретар, члени: священники Д. Беляков, М. Розман, М. Когут, протоієрей М. Мейгеша, Г. Опаленик, ігумен Йов (Войтишин), ієромонахи Боголіп (Церковник), Борис (Мидляк), Матфей (Вакаров)²⁶.

Проте деякі священники, на чолі з протоієреєм І. Чернавіним продовжували підтримувати архієпископа Савватія. Це ясно видно з листа І. Чернавина до архієпископа Савватія і від 3 жовтня 1924 р. У листі він намагався налаштувати архієпископа Савватія проти єпископа Досифея: “Досифею вірити не можна, – писав Чернавін, – і Вашому Високопреосвященству потрібно вести з ним рішучу полеміку, всі сили напружити і гнати його вон, він деморалізує тутешнє духовництво і народ. Тому я рекомендую Вам (пробачте) Владико, наступне: довести до відома уряду і наполегливо вимагати усунення Досифея; негайно прибути сюди; вибрати тимчасову Консисторію. Потрібно діяти, діяти і діяти. Треба об'єднатися, інакше темні сили переможуть”²⁷.

На Підкарпатській Русі у той час Савватій вже мав значну підтримку, хоч і серед його священників не було єдності. 25 лютого 1925 р. архієпископ Савватій звільнив голову Єпископської Ради протоієрея І. Чернавина з посади і оголосив про вибори нового голови²⁸. Організувати збори духовенства архієпископ Савватій доручив секретарю Ради протоієрею Д. Владикову²⁹. В свою чергу, протоієрей І. Чернавін 2 березня 1925 р. без дозволу архієпископії скликав збори Єпископської Ради, результати яких не були визнані архієпископом Савватієм³⁰.

²⁴ ДАЗО, ф. 151, оп. 7, спр. 1515, арк. 6.

²⁵ Там само. Арк. 6 зв.

²⁶ Протокол зборів духовенства в м. Хуст 2 жовтня 1924 р. // Русский Православный Месяцеслов. Питсбург, 1925. С. 48.

²⁷ Лист прот. Чернавина до архієпископа Савватія від 3 жовтня 1924 р. // Поточний архів Мукачєво-Ужгородської єпархії.

²⁸ ДАЗО, ф. 151, оп. 7, спр. 1525, арк. 12.

²⁹ Там само. Спр. 1848, арк. 2.

³⁰ Там само. Арк. 3.

22 листопада 1925 р. в Чеській Требові відбувся синод Чеської православної церкви, який прийняв рішення підтримати сербську юрисдикцію і єпископа Горазда³¹. Після того, як в 1926 р. чехословацьке Міністерство Шкіл і Народної Освіти визнало на території республіки сербську православну церкву, вплив архієпископа Саватія на церковне життя в чеських землях сильно послабився.

У посланні від 2 квітня 1926 р. архієпископ Савватій переконував священників та вірних, що питання законності його влади невдовзі повинно бути позитивно вирішено на рівні патріархів Сербського і Константинопольського³². Він засуджував призначення Айхлера комісаром православної громади в Празі та обрання Горазда (Павліка) єпископом для Чеських земель. У посланні є безпідставне твердження, що єпископ Горазд працює над створенням так званої “живої церкви”³³. Архієпископ Савватій закликав священників та вірних, під страхом позбавлення сану і відлученням від церкви, не вступати ні в які контакти з сербськими єпископами та не підкорятися їх волі, вимагав від вищої церковної влади піддати суду єпископів Досифея та Горазда і позбавити їх сану³⁴. 13 квітня 1926 р. архієпископ Савватій відлучив від церкви всіх священників, що співслужили єпископу Горазду під час висвячення церкви в Новоселиці 2 квітня 1926 р.³⁵

У черговому посланні від 15 квітня 1926 р. архієпископ Савватій стверджував, що вороги церкви захопили все господарське і внутрішнє життя православної церкви. Він писав, що церковні функціонери збирають підписи проти передачі храму Святого Миколая в Празі від росіян до українців, наголошуючи на тому, що ця справа не має перспектив, оскільки храм є власністю Чехословацької держави³⁶. Урядовий намісник чеської православної громади в Празі Г. Вацек 21 квітня 1926 р. надіслав на адресу Церковного реферату Міністерства шкіл і народної освіти в Празі та Церковного реферату Цивільного управління Підкарпатської Русі в Ужгороді об’ємний звіт, в якому аналізував послання архієпископа Савватія від 2, 13 та 15 квітня 1926 р.³⁷. Урядник стверджував, що Савватій безпідставно іменує себе архієпископом всієї Чехословаччини, бо православна церква, яку він очолює, в державі не має автокефалії. Крім того, Г. Вацек просив урядові установи заборонити Савватію використовувати архієпископський титул³⁸. У висновках документу сказано, що всі православні в Чехії, Моравії та Словаччині повинні підкорятися законній владі єпископа Горазда³⁹.

³¹ Пекар А. ЧСВВ. Нариси історії церкви Закарпаття. Т. I. С. 116.

³² ДАЗО, ф. 151, оп. 13, спр. 1, арк. 2.

³³ Там само.

³⁴ Там само. Арк. 3.

³⁵ Там само. Ф. 63, оп. 1, спр. 598, арк. 53.

³⁶ Там само. Арк. 54.

³⁷ Там само. Арк. 44–47, 56–62.

³⁸ Там само. Арк. 58.

³⁹ Там само.

Скарги представників сербської юрисдикції та офіційна заборона урядом архієпископу Савватію втручатися в справи православної церкви в Підкарпатській Русі не зупинили його діяльності. 6 листопада 1926 р. чеський стражмістер Рахівського округу Дворак доповідав земську уряду: “31 жовтня прийшов до Нижньої Апші православний єпископ Савватій з Праги, для висвячення православної церкви. Савватій прийшов до Тересви 30 жовтня 1926 р. о 17 год. 10 хв. в супроводі невідомої особи, там перепочив а потім поїхав возом до Нижньої Апші осідку Валесград, куди прибув в 1.00 год. ночі і переночував у православного священника Л. Газія. У 8.00 год. розпочав проведення обряду в новоспородженій церкві. Обряд тривав аж до 13.00 год., були присутні біля 2.000 вірних з Нижньої Апші так із навколишніх сіл. Після освячення Савватій залишився як гість у священника Л. Газія до 1 листопада 1926 р. У 6.00 від’їхав возом до Тересви куди прибув у 11 год. 17 хв. Звідти поїздом повернувся до Праги”⁴⁰. Детальний звіт чеського урядовця показує, що чеський уряд контролював всю діяльність архієпископа Савватія на Підкарпатській Русі.

У посланні від 7 лютого 1927 р. архієпископ Савватій закликав не коритися владі сербського єпископа Іринія Новосадського, з причини того, що він є лише тимчасовим пастирем, і діє протизаконно в Підкарпатській Русі⁴¹. 20 травня 1928 р. в Празі, на прохання православного комітету села Луково, був рукоположений в сан диякона І. Семедій⁴². Активна діяльність архієпископа Савватія викликала відповідну реакцію у сербських єпископів. 12 червня 1928 р. єпископ Серафим (Іванов) звернувся в Церковний реферат цивільного управління Підкарпатської Русі в Ужгороді. У листі він стверджував: “Ми категорично наполягаємо на життя необхідних дій цивільними властями республіки для припинення протизаконних дій архієпископа Савватія, що виражаються в рукоположенні в сан священників, іменування себе архієпископом всієї Чехословаччини, в яке поняття входить і поширення компетенції і на Підкарпатську Русь, що суперечить існуючому положенню. Він незаконно звертається до урядів, з прохання надати підтримку рукоположенням ним дияконам і священникам, вступає в зносини з підвідомчими нам православними приходами. Такі протизаконні дії архієпископа Савватія порушують мирне життя карпаторуського населення, вносячи в нього смуту. При подібному способі рукоположення священнослужителів, як робить архієпископ Савватій можна чекати, що з’являться декілька сотень таких незаконних священників і дияконів, які не маючи своїх приходів утворюють кадр пролетарствуючого священства”⁴³. Також єпископ просив закрити канцелярію архієпископа Савватія і заборонити Червінці виступати від імені архієпископа Савватія. 6 вересня 1928 р. єпископ

⁴⁰ ДАЗО, ф. 63, оп. 1, спр. 598, арк. 68.

⁴¹ Там само. Ф. 151, оп. 7, спр. 1525, арк. 15.

⁴² Там само. Ф. 2, оп. 2, спр. 262, арк. 9.

⁴³ Там само. Арк. 5.

Серафим звернувся в Церковний Реферат Цивільного управління Підкарпатської Русі в Ужгороді з листом, у якому заявив, що рукоположення І. Семедія є незаконним і єпархіальне управління не визнає його за диякона⁴⁴.

28 червня 1928 р. архієпископ Савватій видав послання до карпаторуського православного духовенства і мирян. У посланні він звинуватив священників сербської юрисдикції у порушенні спокою в православній церкві в Підкарпатській Русі. “Надіятися на сербську юрисдикцію нічого. І еп. Досифей і еп. Іриней і др. Дамаскин багато обіцяли, але нічого не дали і не зробили. Нічого не допоможе і еп. Серафим, бо діє не канонічно”⁴⁵. Архієпископ Савватій закликав духовенство “перестати слухати сербських найманців” і об’єднатися під його канонічною владою⁴⁶. У відповідь на це послання 20 липня 1928 р. єпископ Серафим звернувся в Церковний Реферат Міністерства Шкіл і Народної Освіти в Празі – “категорично заборонити архієпископу Савватію вмішуватися в справи нашої єпархії, випускати які не будь відозви, або звернення до православних віруючих Карпатської Русі і Словаччини, і взагалі, зноситься з ними у справах церковним”⁴⁷.

14 липня 1928 р. єпископ Серафим у листі до Церковного реферату Міністерства шкіл і народної освіти в Празі писав: “Одним із найбільших перепон у справі організації єпархії є діяльність архієпископа Савватія та осіб що його оточують. Архієпископ Савватій особисто, або через службовців його канцелярії, видає всякого роду розпорядження священникам чи вірним нашої єпархії. Рукополагає священників і дияконів, і як нам відомо, з випадком з священником Боїшко, бере за це гроші. Видає послання до всіх нашої пастви в яких за свідченням наших священників піддає прокляттю тих священників, які признають нашу юрисдикцію, закликає вірних не підкорятися нам. Ми просимо Міністерства шкіл і народної освіти в короткий строк зажадати від Архієпископа Савватія припинення його діяльності в нашій єпархії і взяти з нього зобов’язання”⁴⁸.

3 жовтня 1928 р. з канцелярії Міністерства шкіл і народної освіти в Празі до президента Земського уряду в Ужгороді надійшов лист, у якому повідомлялося про візит єпископів Горазда і Серафима. У розмові з міністром єпископ Серафим заявляв, що архієпископ Савватій втручається в справи православної церкви на Підкарпатській Русі і просив унеможливити його дії⁴⁹. Він рекомендував міністру, звернутися до уряду в Белграді, щоб той, через Константинополь, вплинув на діяльність Савватія⁵⁰.

У фондах Державного архіву Закарпатської області виявлено ряд звернень до Земського уряду в Ужгороді, що стосуються діяльності Савватія. Так у листі

⁴⁴ Там само. Арк. 17.

⁴⁵ Там само. Арк. 12.

⁴⁶ Там само. Арк. 12 зв.

⁴⁷ Там само. Арк. 11 зв.

⁴⁸ Там само. Арк. 10, 10 зв.

⁴⁹ Там само. Ф. 2, оп. 5, спр. 17, арк. 33.

⁵⁰ Там само. Арк. 33 зв.

від 10 листопада 1930 р. архімандрит Олексій (Кабалюк) писав: “В Копашневі діє о. Кениз, який веде агітацію за архієпископа Савватія. Він провокує конфлікт з сербською юрисдикцією”⁵¹. 27 серпня 1931 р. жителі села Лисичева на Іршавщині, повідомляли єпископа Йосифа (Цвиевич): “Вранці 16 серпня 1931 р. до нашої церкви прийшов о. Ю. Кениз і о. І. Якубець, а вночі 22 серпня приїхав архієпископ Савватій, який оголосив, що о. І. Якубець буде в Лисичеві священником”⁵².

9 червня 1933 р. єпископ Мукачево-Пряшівський Дамаскин (Грданики) звернувся у Церковний Відділ Земського уряду Підкарпатської Русі в Ужгороді. У документі він просив Земський уряд виселити із Чумалівського монастиря ієромонаха Іларіона (Рибаря), як такого, що підтримує архієпископа Савватія. Ці вимоги обґрунтовувалися тим, що згаданий чернець був позбавлений чернечого сану і не підкорявся владі Мукачево-Пряшівського єпископа⁵³. Окружний уряд в Тячеві 6 квітня 1935 р. заборонив ієромонаху Іларіону (Рибарю) відправлення церковних треб та носіння священницького одягу, мотивуючи своє рішення тим, що в Підкарпатській Русі державою визнана лише сербська юрисдикція⁵⁴.

У середині 1930-х рр. в оточенні архієпископа Савватія на Підкарпатській Русі з’явилися прихильники проукраїнського руху. 7 лютого 1935 р. газета “Свобода” писала: “Недавно зібралося в Хусті 50 духівників схизматичних, які виступили проти москалізації. Народ не розуміє нас, коли говоримо по-російськи, тим лише шкодимо собі, говорили вони, і вирішили вимагати вживання народної мови, а якщо цього не допустить сербська церква, тоді витворять собі окрему автокефальну українську церкву. Як чути вже мають і вироблені статuti і кандидати на єпископа”⁵⁵.

В часи існування на Закарпатті окремого уряду Карпатської України А. Волошина православні ієрархи поставилися до нього цілком лояльно. 23 листопада 1938 р. архієпископ Савватій зустрівся А. Волошином, а потім в селі Копашнево, під час літургії згадував владу Карпатської України⁵⁶. Цього ж дня члени Синодального комітету Я. Зозуля, М. Бойко та священник М. Кениз подали прохання до влади Карпатської України про затвердження нових тимчасових статутів Української православної церкви, які пропонували затвердити разом з визнанням константинопольської юрисдикції державою⁵⁷. До прохання додався тимчасовий статут, підписаний тими ж особами. Згідно статуту планувалося реорганізувати Українську православну церкву як “Українську Православну

⁵¹ ДАЗО, ф. 2, оп. 2, спр. 263, арк. 47.

⁵² Там само. Арк. 119.

⁵³ Там само. Ф. 109, оп. 1, спр. 692, арк. 3.

⁵⁴ Там само. Арк. 15.

⁵⁵ Схизма в схизмі // Свобода. 1935. 7 лютого. С. 1.

⁵⁶ Данко Й. Спроба українзації православної церкви... С. 38.

⁵⁷ ДАЗО, ф. 109, оп. 1, спр. 461, арк. 6.

Митрополію” на основі томосу патріарха Мелетія від 6 березня 1923 р. Церква мала перебувати в канонічному єднанні з Константинополем. Українська православна митрополія на Підкарпатській Русі повинна була стати частиною архієпископії Чехословацької, з якою підтримувати зв'язок через митрополита. Мала бути створена митрополича управа, що б складалася з: 1) канцелярії очоленої канцлером; 2) митрополичої ради, до якої б входили митрополит як голова ради і шість членів, яких обирала б митрополича рада⁵⁸; 3) духовного суду; 4) митрополичих зборів, які б склалися з усіх священників митрополії і по одному делегату з кожної церковної громади чи монастиря. Адміністративну роботу в митрополії мали виконувати канцлер, окружні пресвітери, парохі та ігумент монастирів⁵⁹.

Церковні громади, монастирі і митрополія мали набути прав юридичної особи і могли б набувати рухоме і нерухоме майно, засновувати світські та духовні навчальні заклади та товариства, видавати часописи тощо⁶⁰. Мовою документації митрополії проголошувалася українська. Засновниками “Української православної митрополії” виступали церковні громади сіл: Копашнево, Дубове, Волоське, Нижня Колочава, Горб, Королево та монастирі в Чумальові, Дубрівці, Дубовому. Першим митрополитом проголошувався архієпископ Савватій⁶¹. В грудні 1938 р. в Хусті відбулося засідання митрополичої управи, на якому канцлером був обраний інженер М. Кушніренко.

Влада Карпатської України не схвалила запропонований статут. 6 лютого 1939 р. у Хусті відбулася передвиборча конференція священників-савватіївців, в якій взяло участь 13 священників і 6 мирян. Конференція прийняла рішення підтримувати на виборах Українське Національне Об'єднання (УНО). Відозву, скеровану до “православного народу Карпатської України” підписали: “за православних вірних”: господар з Ізи Д. Симулик; інженер та урядник з Хуста М. Кушніренко; мешканець Хуста Я. Зогуля; окружний комендант “Карпатської Січі” О. Блистів; директор горожанської школи в Нересниці А. Буркацький; Ю. Болос із Копашнево⁶². За православне духовенство підписи склали: священник із Нересниці В. Сокол; ігумен з Дубрівки Феодосій (Боршош); ігумен з Дубового Миколай (Мадар); священник села Копашнево М. Кеніз; священник села Кричово В. Мандзюк; священник села Буштино В. Попп; священник села Веряця М. Буркало; священник села Кричово Кричфалуші; священник села Чорна І. Добош; священник із Хуста Боровський; ієромонах з Чумальово Іларіон (Рибар); священник села Сокирниця Цуцков; священник села Вільхівці Г. Гринь⁶³. Відозва справила значний вплив на православних вірних, більшість з яких проголосувала за УНО.

⁵⁸ Там само. Арк. 7.

⁵⁹ Там само. Арк. 7 зв.

⁶⁰ Там само. Арк. 8.

⁶¹ Там само. Арк. 8 зв.

⁶² Данко Й. Спроба українізації православної церкви... С. 39.

⁶³ Там само. С. 40.

В часи угорської окупації Закарпаття православними парафіями, що належали до архієпископа Савватія, керував адміністратор Михайло Попов. Угорська влада намагалася використати архієпископа Савватія для створення на території Угорщини автокефальної православної церкви під юрисдикцією Константинополя. На початку 1946 р. архієпископ Савватій благословив своїй пастві перейти в юрисдикцію Російської православної церкви⁶⁴.

Розкол серед православних на Підкарпатській Русі мав негативне наслідки. Чехословацький уряд під тиском Югославії не визнав влади Савватія на своїй території. Священники, які підтримували константинопольську юрисдикцію, не отримували платні від держави, а жили за рахунок своїх парафій. Найбільше піднесення савватіївського руху припало на першу половину 1920-х рр. У цей час архієпископа Савватія підтримувало понад 30 сіл та деякі монастирі й скити. Однак згодом, заходами сербських єпископів та офіційної чехословацької влади, савватіївський рух майже повністю був ліквідований. Під впливом архієпископа Савватія лишилося лише декілька сіл.

THE ACTIVITY OF ARCHBISHOP SAVVATIY (VRABEC) IN TRANSCARPATHIAN RUTHENIA IN 1920–30-s.

YURIJ DANILEC

National University of Uzhorod,
The Chair of History of Ukraine

The activity of Orthodox Church in Transcarpathia in 1920–1930 is not enough studied in Ukrainian historical science. This article covers the formation of structure of Orthodox Church under the direction of Archbishop Savvatiy (Vrabec).

Key words: bishop, Orthodox Church, priest, jurisdiction.

Стаття надійшла до редколегії 20.01.2008 р.
Прийнята до друку 16.04.2008 р.

⁶⁴ В єпархії Мукачево-Пряшівській // Закарпатська правда. (Ужгород). 1946. 7 лютого. С. 6.